

DEEL II: DE WOORDDIENST

1. Opbouw

De woorddienst van een zondagseucharistie kent de volgende structuur:

- Schriftlezing
- Antwoordpsalm
- Schriftlezing
- Vers voor het evangelie
- Evangelielezing
- Homilie
- Geloofsbelijdenis
- Voorbede

De schriftlezingen van de zondagen vormen een driejarige cyclus: het zogenaamde A-jaar, B-jaar en C-jaar.

De **eerste schriftlezing** is nieuw sinds de hervormingen van het tweede Vaticaans Concilie. Behalve in de Paastijd gaat het hier om perikopen uit het Oude Testament. In de Paastijd zijn de lezingen genomen uit het boek Handelingen.

Op gewone zondagen is de eerste lezing gekozen op basis van een verband met het evangelie van die zondag: eenzelfde thema bijvoorbeeld, of een citaat van het Oude Testament in de evangelietekst of soms zelfs een tegenstelling.

De **antwoordpsalm** is een bijbels gebedslied dat inspeelt op een thema van de eerste lezing. Doorgaans gaat het over een onderdeel van één van de 150 teksten uit het boek Psalmen. Maar soms is een ander bijbels gebed de basis: het Magnificat bijvoorbeeld. De antwoordpsalm is opgebouwd uit een refrein of antifoon enerzijds en strofes anderzijds. Het is ten eerste aan te bevelen dat de aanwezige gemeenschap minstens het refrein mee klank geeft.

De **tweede schriftlezing** is genomen uit één van de nieuwtestamentische brieven. De lezing ervan verloopt semi-continu. Dit wil zeggen dat gedurende verscheidene weken uit dezelfde brief gelezen wordt, maar niet op zo'n manier dat uiteindelijk de hele brief gelezen is. De keuze van de perikopen die gelezen wordt, is onafhankelijk van de andere twee schriftlezingen van de zondag.

Het **vers voor het evangelie** maakt deel uit van de feestelijke voorbereiding op de lezing van het evangelie. Dit meestal bijbelse citaat verduidelijkt vanuit welk perspectief de perikopen uit het evangelie best bekeken wordt.

Ook de **lezing van de evangelieteksten** verloopt semi-continu. In het A-jaar lezen we vooral uit Mattheüs, in het B-jaar uit Marcus en in het C-jaar uit Lucas. Bij de keuze van de perikopen is er voor gezorgd dat de vele overlappings tussen de evangelieteksten vermeden worden: het typische materiaal van de verschillende evangeliën komt aan bod. En wat dan met Johannes? Die komt vooral aan bod met de hoogdagen. Zowel op Kerstdag als op witte donderdag, goede vrijdag en Paaszondag komt hij bijvoorbeeld aan het woord.

De **homilie** of preek wordt uitgesproken door de voorganger. Hij geeft betekenis aan de schriftteksten die geklonken hebben of verklaart een onderdeel van het liturgische gebeuren.

De **geloofsbelijdenis** wordt samen uitgesproken door de aanwezige gemeenschap. Twee teksten zijn mogelijk: de geloofsbelijdenis die tot stand is gekomen in de concilies van Nicea en Constantinopel of het zogenaamde *symbolon* van de apostelen.

De **voorbede** verwoordt de smekingen van de kerkgemeenschap. Gewoonlijk komen de volgende intenties aan bod: voor de noden van de Kerk, voor de regeerders en voor het welzijn van heel de wereld, voor degenen die onder allerlei noden gebukt gaan en voor de plaatselijke gemeenschap.

2. Bespreking van de onderdelen

De algemene inleiding van het Romeinse missaal bespreekt deze onderdelen in de nummers 34 tot 47. Nummer 33 geeft een interessante interpretatie van het geheel van de woorddienst. We bespreken kort dit nummer:

Het voornaamste gedeelte van de dienst van het woord bestaat uit de Schriftlezingen met de tussenzangen

De algemene inleiding maakt als het ware een hiërarchische opdeling van de woorddienst: de drie schriftlezingen met hun respectieve antwoorden vormen het voornaamste deel van de woorddienst. De nadruk ligt meer op het luisteren dan op het antwoorden.

De homilie, de geloofsbelijdenis en de voorbede of het gebed der gelovigen ontwikkelen en besluiten dit gedeelte

‘Ontwikkelen’ en ‘besluiten’ duidt enerzijds op het mindere belang van deze onderdelen. (Merk op dat de homilie in deze opvatting een veel minder prominente plaats krijgt dan in de beleving van vele kerkgangers vandaag het geval is.) Anderzijds benadrukt de inleiding dat homilie, geloofsbelijdenis en voorbede in nauw verband staan met de schriftlezingen. Zowel inhoudelijk als vormelijk komen ze voort uit de bijbelse dialoog die eraan vooraf is gegaan. De woorddienst is niet voltooid zonder homilie, geloofsbelijdenis en voorbede.

Want in de lezingen, die in de homilie worden verklaard, spreekt God tot zijn volk, maakt Hij het verlossings- en heilswerk bekend en biedt Hij geestelijk voedsel aan; door zijn woord is Christus ook zelf midden onder de gelovigen tegenwoordig.

De ‘want’ aan het begin van deze zin verwijst naar het eerste deel van het nummer. Hier wordt verklaard waarom het voornaamste gedeelte van de dienst van het woord bestaat uit de Schriftlezingen met de tussenzangen. Deze verklaring is zeer theologisch geladen:

- God spreekt tot zijn volk
- God maakt het verlossings- en heilswerk bekend
- God biedt geestelijk voedsel aan

Belangrijk is het startpunt dat God het subject is van de handeling op het moment dat de schriftlezing klinkt. Hij spreekt, Hij maakt bekend en Hij biedt aan. Het spreken van God maakt de ontvangers van de boodschap tot “zijn volk”. Daarnaast leren de ontvangers het werk van God kennen als bringer van verlossing en heil. Dit alles betekent dat de ontvangers geestelijk voedsel aangereikt krijgen.

Deze theologische interpretatie wordt vervolgens aangevuld met een christologische stelling:

- door het woord is Christus aanwezig midden onder de gelovigen

Het woord functioneert hier blijkbaar als een instrument waardoor iets tot stand komt: de persoonlijke aanwezigheid van de Verrezenen. Je kan afleiden dat de verlossing, het heil en het geestelijk voedsel hier verpersoonlijkt worden.

De verklarende functie van de homilie heeft niet alleen betrekking op het verstaan van de gelezen teksten maar ook op het verstaan van wat de gelezen teksten realiseren op theologisch en christologisch niveau.

Het volk maakt zich dit woord van God eigen door de gezangen en stemt er mee in door de geloofsbelijdenis; door dit woord gevoed, bidt het in de voorbede voor de noden van heel de kerk en voor het welzijn van de wereld.

Merk op hoe de homilie eerst geplaatst was bij het minder belangrijke deel van de woorddienst, maar in de theologische duiding toch eerder bij de schriftlezingen wordt gerekend. Het actief luisteren van de geloofsgemeenschap wordt voltooid door de geloofsbelijdenis en de voorbede. De geloofsbelijdenis is de manier waarop het volk het woord van God 'eigen maakt' en er mee 'instemt'. De voorbede is de vrucht van het geestelijk voedsel dat het volk heeft ontvangen: het is een natuurlijk gevolg dat het volk van God zich betrokken weet met de noden van heel de kerk en het welzijn van de wereld. Deze betrokkenheid vertaalt zich in gebed: de noden worden voorgelegd aan God.

3. Woord van God

Elk van de drie schriftlezingen wordt afgesloten met een geloofsverkondiging: 'Zo spreekt de Heer.' Een korte meditatie over het statuut van de bijbelteksten in een gelovige context.

De Joods-christelijke godsdienst is een openbaringsgodsdienst. Joden en christenen geloven dat de ultieme grond van het bestaan zich heeft laten kennen aan mensen. Deze kennis is met andere woorden niet ontdekt of uitgevonden door de mens. De waarheid is ontsluitend - *apokalyps* in het Grieks. Waar heeft de God van Israël zich oorspronkelijk geopenbaard? In de geschiedenis. In de geschiedenis van een concreet volk dat in die zin uitverkoren kan genoemd worden. Het was - en is - de roeping van het volk Israël de *locus* te zijn waar de Eeuwige aan het licht komt.

Pas in tweede instantie vertaalt die Godsopenbaring zich in teksten. De ervaring dat de Eeuwige zich openbaart in de concrete geschiedenis van het volk Israël moet immers worden doorgegeven van generatie op generatie. In verhalen, kronieken, liederen, wetteksten en richtlijnen, vermaningen, meditaties en gedichten probeert het volk de geloofservaring te laten stollen. Zo ontwikkelt zich in de loop van vele eeuwen een talig beeld van wie de God van Israël is.

De teksten worden vervolgens doorgegeven van vader op zoon vanuit het geloof dat nieuwe generaties op deze manier de God van de voorvaders kunnen leren kennen, opdat ze Hem zouden herkennen in hun eigen geschiedenis. Zo worden de teksten zelf bron van openbaring: God ontsluit zichzelf aan wie ze op gelovige wijze leest en bestudeert. Hier wordt iets duidelijk van de complexe relatie tussen het menselijke en goddelijke statuut van de bijbelteksten. In tegenstelling tot de islamitische kijk op de koran, bevestigen joodse en christelijke gelovigen dat de teksten van hun heilige boeken het resultaat zijn van mensenwerk. Anderzijds worden de teksten beschouwd als vindplaats van godsopenbaring. Het volk herkent er zijn God in. Omdat dit niet het gevolg is van een menselijke prestatie maar van goddelijke genade, noemen we de teksten geïnspireerd. Als het volk van God ze aanhoort, komt de Eeuwige erin aan het licht.

Aan de oorsprong van dit geloof staat het uitverkoren volk Israël. Van nature behoren wij niet tot dit volk. Wij geloven echter dat we in Christus worden opgenomen in dit godsvolk. Zo wordt de geschiedenis van Israël ook onze geschiedenis. Zo worden de heilige boeken van Israël ook de onze. Zo wordt ook aan ons de Eeuwige geopenbaard, opdat wij Hem op onze beurt herkennen in onze geschiedenis en Hem doorgeven aan de volgende generaties.

De openbaring van de Eeuwige gebeurt in de Schriften via de taal. Als ontvangers hebben wij de opdracht deze taal zo goed mogelijk te verstaan. Dat is niet gemakkelijk. De Bijbel is geschreven in een andere tijd, een andere taal, in een andere cultuur en een andere wereld dan de onze. Bijbelse teksten verklaren is specialistenwerk. En zelfs specialisten botsen op onoverkomelijke obstakels of zijn het oneens over de interpretatie. Hoe moeten we omgaan met dit gegeven?

Eerst en vooral moeten we aanvaarden dat we de betekenis van de bijbelteksten nooit helemaal zullen achterhalen. Dat is ook niet de bedoeling. Zoals bij poëzie en muziek is de tekst steeds groter dan ons bevattingsvermogen. Dat neemt echter niet weg dat het de moeite waard is te blijven zoeken naar betekenislagen. Daarbij staat de vraag centraal: Wat heeft de God van Israël ons te zeggen doorheen deze tekst? Het vergt inspanning om de teksten op een verantwoorde manier te interpreteren. Daarbij kunnen we gelukkig wel gebruik maken van richtingwijzers en hulpinstrumenten. We lezen de bijbelse teksten immers binnen het kader van een kerkgemeenschap die al honderden jaren dit werk doet. En met de regelmaat van de klok verschijnen er uitgaven die bijbelteksten kaderen en interpreteren, niet alleen voor een gespecialiseerd publiek maar voor mensen met alle achtergronden. Bovendien organiseert de Kerk op verschillende niveaus activiteiten die de bedoeling hebben meer thuis te geraken in de oude schriftteksten: bijbelgroepen, vormingsmomenten, cursussen, leesgroepen, bibliodrama... De mogelijkheden zijn legio. De vraag is of wij het de moeite waard vinden en hoeveel van onszelf we erin willen investeren.

De eucharistie is echter niet de plek om dit werk te verrichten. In de liturgie ligt de nadruk niet in de eerste plaats op het verstaan en interpreteren van de bijbelteksten maar op het luisteren naar onze God. Slechts in tweede instantie biedt de liturgie een vertaling van de boodschap. Dat is de taak van de predikant. De homilie verwoordt de boodschap van God aan de verzamelde gemeenschap op zo'n manier dat de liturgische beleving van de aanwezige gelovigen versterkt wordt: het gebeuren moet een ontmoeting zijn tussen de God van Israël en zijn volk. De predikant heeft dus niet de opdracht een les exegese te geven. Anderzijds is het ook niet de bedoeling dat de predikant enkel zijn persoonlijke mening vertolkt over God en de wereld. Een liturgische homilie is een voortzetting van de woorddienst: God komt erin aan het woord. Het is een antwoord op de vraag: Wat heeft de God van Israël ons te zeggen doorheen deze tekst?

4. Antwoord van het volk

4.1 Standaardantwoorden

a) Liturgische dialogen en handelingen

Als de lector na de lezing heeft verkondigd: 'Zo spreekt de Heer', antwoordt de verzamelde gemeenschap: 'Wij danken God'. Lof en dank vormen de basishouding van het volk Israël als het zich voor zijn God plaatst. Zie bijvoorbeeld psalm 118 en psalm 136: ze roepen op tot het dankbaar loven van God omdat zijn liefde grenzeloos is. Voor het volk dat zijn God leert herkennen in zijn geschiedenis zijn deze psalmen een oefening in het geven van een passend antwoord. Omdat we Gods liefde ervaren, danken wij Hem lovend.

In zijn commentaar op psalm 118 benadrukt Martin Luther dat deze dankbaarheid een permanente houding dient te zijn. Gods liefde openbaart zich namelijk in alle facetten van ons menselijk bestaan. De dankbaarheid is dus niet voorbehouden aan de liturgie. Maar ook daar vormt ze de grondhouding van de mens die gelooft dat God er aan het licht komt. Telkens een Schrifttekst heeft geklonken, loven en danken wij de Eeuwige omdat Hij zich doorheen de tekst tot ons heeft gericht. De dankbaarheid die we uitdrukken heeft dus niet op de eerste plaats te maken met de inhoud van wat net heeft geklonken. Ze gaat vooraf aan het verstaan van de tekst. Zoals een patiënt in een ziekenhuis blij is met het bezoek van een geliefde - 'Bedankt voor het komen!' - zo is het volk Gods blij dat de Eeuwige zich aanwezig heeft getoond.

Bij de lezing uit het evangelie wordt de vreugde om Gods aanwezigheid extra in de verf gezet. Zowel voor als na de lezing worden alle registers opengetrokken om uitdrukking te geven aan onze dankbaarheid. Eerst vindt een soort processie plaats: het zogenaamde evangeliarium wordt naar de ambo gebracht. Ondertussen staat de verzamelde gemeenschap op en zingt een loflied. Behalve in de vasten is dit loflied de combinatie van het Hebreeuwse '*Halleluja*' - loof de HEER - met een vers dat de inhoud van het evangelie voorbereidt. In de vasten wordt het 'alleluia' vervangen door een andere lofzang. De processie kan extra geaccentueerd worden door assistenten

die kaarsen dragen en plaatsnemen aan beide zijden van de lezer. Voor het evangelie gelezen wordt, roept de lezer de aanwezigen tot de orde: ‘De Heer zij met u.’ Hier wordt de betekenis duidelijk van wat er te gebeuren staat. Door de woorden van het evangelie zal de Heer zelf aanwezig komen bij de verzamelde gemeenschap, die bevestigend antwoordt: ‘En met uw Geest’. De lezer geeft vervolgens een theologisch kader aan de tekst die volgt: ‘Uit het heilig evangelie van onze Heer Jezus Christus volgens...’. En opnieuw antwoordt de gemeenschap met dankende lof: ‘Lof zij U, Christus.’ Niet de lezer wordt geloofd, maar de persoon die door de tekst van het evangelie aan het licht zal komen: Jezus zelf. Zowel de voorlezer als de verzamelde gemeenschap maakt een kruisje op hoofd, mond en hart. Om de grootsheid van het gebeuren nog in de verf te zetten, kan de lezer het evangelieboek bewieroken. Dit is een zeer oude manier om zonder woorden eer te brengen aan de persoon die bewierookt wordt. Pas dan volgt de eigenlijke lezing uit het evangelie, die weer wordt afgesloten met ‘Zo spreekt de Heer.’ ‘Wij danken God’ kan vervangen worden door een uitgebreidere lofzang. Bijvoorbeeld:

U komt de lof toe
 U het gezang
 U alle glorie
 O Vader, O Zoon, O Heilige Geest
 in alle eeuwen der eeuwen!

De voorganger kust het evangeliarium. Het is een kus van verbondenheid met de persoon die doorheen de evangelieteksten aanwezig is gekomen: Jezus de Messias.

b) Geloofsbelijdenis

Als het woord van God geklonken heeft en als de vierende gemeenschap de boodschap die erin vervat zit, heeft ontvangen, neemt de gemeenschap het woord: de geloofsbelijdenis wordt uitgesproken. In zijn boek over de eucharistie schrijft Ad de Keyzer hierover het volgende: ‘De Latijnse naam voor de geloofsbelijdenis *professio fidei* heeft de klank in zich van ‘het afleggen van een openlijke verklaring’ waarin het volk het woord van God aanhangt, ja zelfs ermee verkleefd wordt. Als er al sprake is van een ‘antwoord’ van het volk op het gehoorde woord van God, dan is het hier.’¹

Het is belangrijk de geloofsbelijdenis te plaatsen binnen het kader van dit liturgische gebeuren. De vierende gemeenschap gaat niet op zoek naar de beste manier om te verwoorden wat ze precies gelooft. Ze zoekt een manier om te antwoorden op wat van Godswege net is verkondigd. Het *Credo* is bovendien geen uitdrukking van individuele persoonlijke geloofsroerselen. Het is een plechtige proclamatie van het Godsvolk: ‘Wij vertrouwen ons toe aan uw Blijde Boodschap!’ De groep mensen die aanwezig is in de dienst sluit zich met deze professie aan bij de hele wereldkerk. Daarom kiest onze Kerk voor de eeuwenoude en wereldwijd verspreide teksten van de geloofsbelijdenis en het *symbolon*.

Het is waar dat deze teksten vandaag veel vragen oproepen. De taal en de beelden werken voor menig hedendaags christen niet. Bovendien is de tekst van de geloofsbelijdenis het resultaat van politiek gekrakeel in de vierde eeuw en het antwoord op vragen die vandaag niet meer op dezelfde wijze aan de orde zijn. Toch vertegenwoordigen deze teksten tot nader order de geloofsinhoud die eigen is aan alle christenen: het plechtige ‘ja-woord’ aan de God van Jezus. Daarom hoort de discussie over de tekst van de geloofsbelijdenis niet thuis in een liturgische context. Het is op een ander forum dat de vragen hierover aan de orde zijn.

De liturgische betekenis van de proclamatie van het geloof komt het duidelijkst naar voren in het eerste en het laatste woord van de geloofsbelijdenis: *credo* en amen. Ze betekenen hetzelfde: ik geloof. ‘Amen’ komt uit het Hebreeuws en drukt een sterke affirmatie uit. De wortel van het woord kan de volgende betekenissen uitdrukken: zeker zijn, bevestigd worden, betrouwbaar zijn,

¹ DE KEYZER, A., Ga met ons jouw weg. Opbouw, betekenis en vormgeving van de eucharistie, Baarn 2001, 24.

vertrouwvol zijn, ergens op vertrouwen, geloven. De talmud, de rabbijnse commentaar op de joodse heilige schrift, ziet in het woord 'amen' een omschrijving van: God, geloofwaardige koning. Het Latijnse woord *credo* vertalen wij met 'ik geloof' - merk op dat hier opnieuw de eerste persoon enkelvoud wordt gehanteerd. Een - misschien betwistbare - etymologie van de Latijnse term stelt dat dit woord een combinatie is van het zelfstandig naamwoord *cor* - hart - en het werkwoord *dare* - geven. Geloven betekent: je hart geven aan iets. Of: iets aan je hart geven. Zowel de Latijnse als de Hebreeuwse term benadrukken het subjectieve karakter. Het gaat niet om een rationele overtuiging maar om een akte van vertrouwen. We positioneren ons niet tegenover een objectieve waarheid maar plaatsen ons in een relatie. 'Wij vertrouwen ons toe aan uw Blijde Boodschap!' betekent eigenlijk: 'Wij vertrouwen ons toe aan U!'

4.2 Variërende antwoorden

a) Antwoordpsalm

Zowel in het Oude als Nieuwe Testament wordt verteld hoe het volk Gods reageert als hun God zich openbaart: ze zingen. Als het volk de overkant van de Rode Zee bereikt en ontsnapt aan de dodende kracht van Egypte (Ex 14) dan zingt het een loflied: het zogenaamde lied van Myriam in Exodus 15. En als Maria vernomen heeft dat zij de redder van de wereld zal baren, zingt ook zij: het Magnificat (Lc 1,46-55). Onze bijbel bevat een prachtige verzameling van zulke liedteksten. Zij vormen het uitgelezen antwoord van de vierende gemeenschap als de bijbelse God zich opnieuw heeft geopenbaard door een schriftlezing.

De eerste lezing wordt beantwoord met zo'n bijbels gebedslied. Gelukkig moeten wij niet de tekst te zoeken die het best bij de lezing past. Dat werk is geleverd door de commissie die de woorddiensten heeft samengesteld. Zij heeft niet alleen de bijbelse tekst gekozen maar ook de verzen aangeduid die het best van toepassing zijn en een refrein toegevoegd.

Het antwoord op de eerste lezing heeft niet tot doel mooi te zijn, of bezinnend of uitleggend. Het antwoord op de eerste lezing moet op de eerste plaats antwoord van het Godsvolk zijn. Daarom ligt de nadruk sterk op de samenzang. Daarom ook is het antwoord steeds bijbels. Zo wordt duidelijk dat het Godsvolk niet alleen bijbelse taal beluistert maar ook bijbels spreekt. Ze wordt zelf drager van de openbaring van God door de taal. De vierende gemeenschap plaatst zich in het koor van het volk Israël en het koor van de Kerk. Ze zingt samen met haar voorouders en nakomelingen over de grenzen van tijd en ruimte heen.

b) Voorbede

De ervaring van de liefdesrelatie tussen God en volk brengt uiteindelijk het volk ertoe voor te leggen aan de Eeuwige wat hen aan het hart ligt. De gemeenschap beperkt zich dus niet alleen tot loven en danken. Ze smeekt ook. De smekingen die tijdens de eucharistie aan bod komen, zijn echter geen ontboezemingen van privé-verlangens. Het dialogale gebeuren van de woorddienst verloopt steeds tussen God en volk. Het is nu ook het Godsvolk dat zijn intenties voorlegt aan de Eeuwige. Dit betekent natuurlijk niet dat individuele intenties gebannen moeten worden, ze zijn aanwezig op de achtergrond. Wat verwoord wordt, draagt echter een duidelijk gemeenschapskarakter.

In de regel is de structuur van de voorbede als volgt: de voorganger roept het volk op tot het verzamelen van de gebedsintenties. Alle aanwezigen richten zich mentaal op de noden van Kerk en wereld. Een voorbidder noemt de groep van mensen voor wie gebeden zal worden. Bijvoorbeeld: 'Voor de vormelingen van ons bisdom'. Mogelijk voegt de voorbidder er ook aan toe wat deze groep toegewenst wordt. Bijvoorbeeld: 'Dat ze daadwerkelijk geraakt worden door de Geest'. Vervolgens roept de voorbidder de gemeenschap op tot dit gebed: 'Laten wij bidden'. En dan volgt het gebed van de gemeenschap. Bijvoorbeeld: 'Wij bidden U, verhoor ons, Heer.' Als voor alle intenties gebeden is, sluit de voorganger de voorbede af door de verzamelde intenties namens het volk aan God toe te vertrouwen.

En zo eindigt de woorddienst van de eucharistie.

Liederen uit Zingt Jubilate bij dit onderdeel:

Psalmrefrein: P-nummers

Psalmstrofen: <http://www.kerknet.be/liturgie/content.php?ID=7611>

Alleluia: 3b-5h

Inleiding op het evangelie: 6

Loflied na het evangelie: 7a-8c

Geloofsbelijdenis: 9a-9e; 58-59

Voorbede: 10a-11f

754; 773; 737-739